

Mariana Lucas Casanova, Uniwersytet w Porto, Portugalia

Anna Bilon, Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław, Polska

Rosie Alexander, University of the Highlands and Islands, Szkocja, Wielka Brytania

Sanna Toiviainen, Uniwersytet Helsiński, Finlandia

Anouk-Jasmine Albien, Uniwersytet w Bernie, Szwajcaria

Maria Paula Paixão, Uniwersytet w Coimbra, Portugalia

Patricio Costa, Uniwersytet w Porto, Portugalia

Rebecca Lawthom, Sheffield University, Wielka Brytania

Joaquim Luis Coimbra, Uniwersytet w Porto, Portugalia

***Sprawiedliwość społeczna w doradztwie zawodowym
i poradnictwie (Career Guidance and Counselling
– CGC) jako postulat niezbędny do wspierania
nawigowania życiem w szybko zmieniającym się
świecie. Symposium 17. edycji konferencji EARA
Nastolatki w gwałtownie zmieniającym się świecie.
2–5 września 2020 roku¹***

Od czterdziestu lat zachodnie społeczeństwa doświadczają złożonych przemian kulturowych, społeczno-ekonomicznych i politycznych, prowadzących do różnych zindywidualizowanych form socjalizacji, rozczłonkowania wspólnotowości, szybkich zmian społecznych i modyfikacji trybów życia. Ponadto przemiany zachodzące w świecie pracy zawodowej niosą niepewność/ryzyko, konkurencyjność i brak stabilności na rynku pracy. Pomimo zwiększonej produktywności przemiany te przyczyniły się do pogłębienia nierówności społecznych, zarówno w państwach rozwiniętych, jak i rozwijających się. Dlatego też młodzi ludzie tworzą obecnie własne projekty życiowe/zawodowe w ramach coraz bardziej złożonego, wymagającego

¹ Niniejszy artykuł nie jest artykułem naukowym w tradycyjnym sensie tego słowa, koncentrującym się na teoretycznych rozważaniach lub nowych teoriach czy na wynikach badań empirycznych. Jest to praca o charakterze przeglądowym, której celem jest przybliżenie refleksji z debat i dyskusji, które odbyły się podczas symposium, w którym uczestniczyli wszyscy autorzy, jako organizatorzy, mówcy, współautorzy i dyskutanci.

i naznaczonego niepewnością świata. Niniejsze sympozjum miało na celu zaproponowanie refleksji nad sposobem, w jaki sprawiedliwość społeczna może stać się rdzeniem doradztwa zawodowego i poradnictwa (ang. *career guidance and counselling* – CGC), zarówno w ramach badań naukowych, jak i praktyki, tak aby rzeczywiście pomóc młodym osobom w swobodnym poruszaniu się w świecie pracy zawodowej, o coraz ostrzej zarysowanych nierównościach. Zaprezentowane podczas sympozjum wyniki badań dotyczyły grup społecznych najbardziej narażonych na konsekwencje nierówności społeczno-gospodarczych, w przypadku których zachodzi największe ryzyko zaistnienia trudności w konstruowaniu projektów życiowo/zawodowych i doświadczeń na rynku pracy (tzn. braku stabilności zawodowej i bezrobocia).

Europejskie Stowarzyszenie Badań nad Adolescencją (*European Association for Research on Adolescence* – EARA) promuje takie międzydyscyplinarne badania naukowe, których celem jest zrozumienie doświadczeń stanowiących rdzeń wieku młodzieńczego i adolescencji, jako fazy rozwojowej, oraz wpisanych w nią wyzwań, przed którymi stoi ta grupa. Raz na dwa lata EARA organizuje konferencje w celu wymiany wiedzy, dyskusji i tworzenia sieci kontaktów, zachęcając do badań i promowania różnorodnych działań. Ostatnia konferencja została zorganizowana przez Wydział Psychologii i Edukacji Uniwersytetu w Porto (FPCEUP), w Portugalii, w dniach 2–5 września 2020 roku. W związku z pandemią COVID-19 po raz pierwszy konferencja odbyła się w trybie on-line. Dzięki staraniom i wytężonej pracy komitetu organizacyjnego wydarzenie to odbyło się bez przeszkód i było dla uczestników owocnym doświadczeniem.

Konferencja EARA 2020 sprzyjała refleksji nad rozumieniem roli badań i interwencji skierowanych w szczególności do grupy docelowej nastolatków oraz dyskusji nad tym, jak rodzice i praktycy mogliby pomóc w rozwoju kariery zawodowej adolescentów. Obejmowała namysł nad wynikami międzydyscyplinarnych badań psychospołecznych, które podkreślały znaczenie dialogu między nauką, praktyką i polityką; oraz debatę na temat roli takiej edukacji politycznej, dzięki której naukowcy, praktycy, decydenci, a także nastolatki i starsza młodzież mogliby wspólnie stawić czoła obecnym wyzwaniom, takim jak: zmiana klimatu, nierówności społeczne, populizm, problemy związane z karierą zawodową jak bezrobocie i niepewność zatrudnienia, a także wiele innych aktualnych kwestii. W niniejszym opracowaniu pragniemy przybliżyć doświadczenia sympozjum *Sprawiedliwość społeczna w doradztwie zawodowym i poradnictwie (Career Guidance and Counselling – CGC) jako postulat niezbędny do wspierania nawigowania życiem w szybko zmieniającym się świecie* (zorganizowanego przez Marianę Lucas Casanovę oraz Joaquina Luisa Coimbrę), a także zapoznać z dyskusjami i zaleceniami dotyczącymi przyszłych badań i praktyk, które rozważano na tym spotkaniu. Głównym celem sympozjum było zachęcenie do refleksji i dyskusji na temat znaczenia perspektywy sprawiedliwości społecznej w CGC i tego, jak sprawiedliwość społeczna mogłaby stać się strategią rozwiązywania problemów nierówności społecznej, wspierając

młodzież w radzeniu sobie z wyzwaniami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi, wynikającymi z szybkich przemian społecznych w społeczeństwach zachodnich, a jednocześnie zwrócenie uwagi na niebezpieczeństwa związane z udziałem CGC w reprodukcji *status quo* (Bauman, 2001; Prilleltensky, 1994; Sennett, 1998; Prilleltensky, Stead, 2012). Nie ograniczamy się tu do przybliżenia teoretycznych perspektyw i wyników badań, które leżą u podstaw wypowiedzi, gdyż cel tego tekstu ma walor praktyczny: ma służyć przedstawieniu refleksji wpływającej z debat i dyskusji, zainspirowanych przez symposium, na którym przedstawiono cztery referaty, oparte na jakościowych metodach badawczych.

Dwa z tych referatów skupiały się na wyzwaniach stojących przed nastolatkami pochodzącymi z miejsc dotkniętych ryzykiem z uwagi na ich położenie geograficzne. Opierając się na badaniach przeprowadzonych na brytyjskich wyspach Orkney i Szetlandy, Rosie Alexander skupiła się na tym, jak miejsce pochodzenia młodzieży wpływa na jej wybory edukacyjne i zawodowe, generując ogromną presję mobilności. Młodzież zamieszkująca wyspy zmuszona jest je opuścić, jeśli chce ukończyć studia. Autorka podkreśliła zatem rolę przestrzeni i miejsca jako kluczowych czynników godnych uwzględnienia w CGC, w celu zakwestionowania normalizacji mobilności. Z kolei Sanna Toiviainen i Anouk-Jasmine Albien analizowały doświadczenia młodzieży znajdującej się w niekorzystnej sytuacji, pochodzącej z obszarów wiejskich w Finlandii oraz wielkomiejskich, zmarginalizowanych obszarów w RPA, podkreślając nierówności przestrzenne i naturalizację mobilności wymaganej do rozwoju kariery. Analizując doświadczenia przynależności (do miejsca, nawiązanych relacji i czasu), zastanawiały się, jak można wspierać i rozwijać u młodych ludzi poczucie wspólnotowości i przynależności do lokalnych społeczności i lokalnych kontekstów.

Dwie pozostałe prace koncentrowały się na analizie praktyk CGC, mogących integrować w swoich ramach (lub nie) kwestie sprawiedliwości społecznej. Anna Bilon zastanawiała się nad sprawiedliwością społeczną poprzez analizę narracyjną poglądów grupy polskich praktyków, którzy zdają się nie dostrzegać roli sprawiedliwości społecznej w swoich działaniach. Niespójność ich refleksji nad wartościami społecznymi, sprawiedliwością społeczną i postulatami wynikającymi z nierówności, a także nad rolą orędownictwa (ang. *advocacy*), została zinterpretowana poprzez rozważania nad uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi i politycznymi, uwzględniającymi specyfikę polskiego społeczeństwa. Natomiast Mariana Casanova i jej współpracownicy (FPCEUP) przedstawili wyniki dyskusji prowadzonej w grupach fokusowych złożonych z portugalskich praktyków-doradców, którzy, na podstawie udostępnionych im wyników ilościowych badań, dotyczących doświadczenia niepewności zawodowej i bezrobocia, dyskutowali zarówno o sprawiedliwych, jak i niesprawiedliwych praktykach społecznych oraz o sposobach, w jakich rynek pracy staje się „agresorem”. Zidentyfikowano hegemoniczny dyskurs psychologiczny – zbiór poglądów odzwierciedlających neoliberalne wartości indywidualizmu i merytokracji, które standaryzują jednostki, przypisując im

odpowiedzialność za ich niekorzystną sytuację i cierpienie, a jednocześnie utożsamiają pracowników z towarem.

Omówienie tych referatów przez prof. Marię Paulę Paixão pozwoliło na refleksję nad podobieństwem i specyfiką podniesionych w nich zagadnień, podkreślając jednocześnie drogę, którą autorzy podążają w kierunku narastającej krytycznej perspektywy oglądu CGC, w ramach konstruktywizmu i konstrukcjonizmu społecznego (Berger, Luckmann, 1966/1971; Gergen, 1996; Parker, 2015). Opierając się na dominacji neoliberalnych wartości w ramach CGC, które odzwierciedlają dyskurs przyjęty przez ustawodawców, Paixão zaproponowała analizę praktyk CGC i skupienie się na tym, jak krytyczne badania mogą przyczynić się do zmian w tworzeniu polityki i interwencji, wychodzących poza obecny *status quo*, promując indywidualną podmiotowość i sprawczość w poruszaniu się po niepewnym świecie poprzez namysł i refleksję. Wskazała także na kluczowe powiązania między wynikami tych badań a rolą CGC w przyczynianiu się do budowania godnej i zrównoważonej pracy poprzez orędownictwo.

Chcielibyśmy zakończyć niniejszą refleksję o debacie wspomnieniem wywołanym pytaniem, które zadał nam doktorant Dom Weinberg (Uniwersytet w Utrechcie), specjalizujący się w badaniach nad wpływem czynników społeczno-ekonomicznych na dobro nastolatków:

W jaki sposób my, jako naukowcy, możemy odnieść się do osób (naszych kolegów i innych naukowców), którzy chcą odpolitycznić naszą pracę, usuwając jej historyczny, polityczny i ideologiczny kontekst oraz którzy uważają, że orędownictwo na rzecz osób zmarginalizowanych nie jest rolą naukowców?

Aby dotrzeć do sedna postawionego pytania, część dyskusji skupiła się na wartości tego podejścia do badań i analiz, które pokazuje społeczną konstrukcję rzeczywistości i indywidualnych doświadczeń, a tym samym podkreśla wpływ społeczno-ekonomicznych i politycznych okoliczności na ludzkie życie. Niektórzy dyskutanci podkreślili wagę omawiania tych zagadnień z tymi kolegami i koleżankami, którzy mogą nie dostrzegać wymiaru politycznego w swoich badaniach oraz pomniejszają znaczenie uwypuklania potencjalnych społecznych lub psychologicznych skutków odpolitycznionych badań lub praktyki. Pozwoliło to pokazać również, w jakiej mierze my, jako jednostki, badacze, praktycy, jesteśmy istotami politycznymi oraz jak na nasze indywidualne doświadczenia wpływają okoliczności społeczno-ekonomiczne, kulturowe i polityczne, które następnie kształtują nasze doświadczenia życiowe, punkty widzenia i prace badawcze; powodują, że niemożliwe jest, aby jakkolwiek jednostka i jakkolwiek badacz byli neutralni, nawet jeśli sami wierzą, że tacy właśnie są. W dyskusji dostarczaliśmy argumentów na to, że jedynie uświadamiając sobie znaczenie kontekstów społecznych i politycznych, w których jesteśmy osadzeni, możemy zrozumieć społeczno-polityczny wpływ naszych badań i praktyki. Że bez tej świadomości badacze lub praktycy w sposób niezamierzony negują społeczne i polityczne źródła nierówności, przyczyniając się tym samym

do reprodukcji *status quo*. Zrozumienie tego, że żadna nauka nie jest neutralna pod względem wartości, może jednak stanowić trudność, a zatem tworzenie powiązań ludzi o wspólnych zainteresowaniach może być pomocne w budowaniu społeczności badaczy stawiających czoła wyzwaniom stojącym przed badaniami uwzględniającymi wartości. Dodatkowym aspektem tego wątku dyskusji było subiektywne pozycjonowanie badaczy poprzez refleksyjność. Została ona uznana za element kluczowy dla zrozumienia naszych relacji z prowadzonymi przez nas badaniami, z uczestnikami lub klientami CGC, oraz w uświadomieniu sobie wpływu, jaki wywierają na nich nasze własne wartości. Co więcej, stało się jasne, że kluczowe znaczenie ma uznanie powstania i rozwoju teorii CGC jako źródła wiedzy ugruntowanej w społeczeństwach zachodnich, głównie w Stanach Zjednoczonych, oraz tego, iż te teorie zostały opracowane dla białej klasy średniej przy założeniu stabilności projektów życiowych i ścieżek kariery. W dzisiejszych czasach stabilność nie jest rzeczą oczywistą i CGC muszą być dostępne dla wszystkich oraz odpowiadać na potrzeby wszystkich, szczególnie zaś na potrzeby „wrażliwych” grup społecznych. Wymaga to jednak uwzględnienia kontekstu historycznego i społecznego, który ogranicza i/lub stymuluje ludzkie doświadczenia i decyzje. Orędownictwo na rzecz poprawy warunków życia osób zmarginalizowanych jest uważane za integralną część roli praktyków CGC. W ramach tej dyskusji orędownictwo i aktywizm zawodowy zostały określone przez niektórych jako „obowiązek”, opisany jako potrzeba, która wykracza poza badania, publikacje i interwencje, ale także wpływa na inne role, znaczące w życiu społeczności podejmującej współpracę z ustawodawcami i innymi interesariuszami.

Podsumowując, przedstawione badania i refleksje starają się określać, w jaki sposób CGC powinny wspierać rozpoznanie środowiska społeczno-ekonomicznego i politycznego, co może pomóc młodym ludziom (tj. nastolatkom i/lub młodzieży) nie tylko w podejmowaniu decyzji, ale także w zrozumieniu kontekstu społecznego oraz ich miejsca w świecie przez promowanie krytycznej świadomości wykształcanej poprzez refleksję i wrażliwość społeczną. Jak również zasugerować, w jaki sposób mogą oni odgrywać rolę w przekształcaniu środowiska poprzez zbiorowe formy sprawczości, tak aby mógł być współtworzony przez wszystkich równiejszy i sprawiedliwszy świat (Freire, 1970/1972). Jedynie poprzez emancypacyjne CGC młodzi ludzie mogą z powodzeniem podjąć wyzwanie transformacji świata w ramach własnych projektów życiowych (Hooley, 2018; Hooley, Sultana, Thomsen, 2019). Jednocześnie dyskusja podczas sympozjum pozwoliła nam zauważyć, że skupienie badań na kwestii sprawiedliwości społecznej ma również konkretne skutki dla nas, widoczne w konceptualizacji naszych własnych ról jako badaczy, w naszych projektach praktyk badawczych, a także naszej praktyce.

Tłumaczenie: Katarzyna Byłów

Bibliografia

- Bauman, Z. (2001). *The individualized society*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. L., Luckmann, T. (1966/1971). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Books.
- Freire, P. (1970/1972). *Pedagogy of the oppressed*. Penguin Books.
- Gergen, K. J. (1996). Social psychology as social construction: The emerging vision. W: C. McGarty, A. Haslam (Eds.), *The Message of social psychology: perspectives on mind in society* (s. 113–128.). Oxford: Blackwell.
- Hooley, T. (2018). The neoliberal challenge to career guidance: Mobilising research, policy and practice around social justice. W: T. Hooley, R. G. Sultana, R. Thomsen (Eds.), *Career guidance for social justice. contesting neoliberalism. Volume 1 – Context, theory and research*. New York: Routledge.
- Hooley, T., Sultana, R. G., Thomsen, R. (2019). Towards an emancipatory career guidance: What is to be done?. W: T. Hooley, R.G. Sultana, R. Thomsen (Eds.), *Career guidance for emancipation: Reclaiming justice for the multitude. Volume 2*. New York: Routledge.
- Parker, I. (2015). *Handbook of critical psychology*. New York: Routledge.
- Prilleltensky, I. (1994). *The morals and politics of psychology. Psychological discourse and the status quo*. State University of New York Press.
- Prilleltensky, I., Stead, G. B. (2012). Critical psychology and career development: Unpacking the adjust-challenge dilemma. *Journal of Career Development*, 39(4), 321–340. <https://doi.org/10.1177/0894845310384403>
- Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. New York: W.W. Norton.

Podziękowanie

Wszyscy pragniemy podziękować Annie Bilon za zaproszenie i możliwość refleksji nad naszym sympozjum i doświadczeniem w ramach niniejszej publikacji. Chcielibyśmy również podziękować Pani Profesor Marii Pauli Paixão za wzbogacającą dyskusję o naszej pracy.